

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ЗАМОРА ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 339.92:332.1

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському національному аграрному університеті Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник доктор економічних наук, професор **Михайлова Любов Іванівна**, Сумський національний аграрний університет Міністерства аграрної політики України, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Мікула Надія Анатоліївна** Інститут регіональних досліджень НАН України, завідувач відділу проблем ринкової інфраструктури та транскордонного співробітництва;

кандидат економічних наук, доцент **Кравченко Вікторія Олександрівна** Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України, доцент кафедри міжнародної економіки.

Захист відбудеться «05» січня 2011 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.160.01 Ради по вивченню продуктивних сил України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

Автореферат розісланий «3» грудня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Левковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний період світової історії, що характеризується новітніми тенденціями євроінтеграції та глобалізації, відзначився новим поглядом країн на потреби, особливості та потенціал розвитку своїх територій. Функціонування єврорегіонів, утворених на північно-східному кордоні України, що не межує з країнами ЄС, потребує поглиблення досліджень ТС та опрацювання рекомендацій у контексті сучасних тенденцій та специфічних умов кожного регіону.

Проблемам розвитку міжнародних інтеграційних відносин, зокрема транскордонного співробітництва, а також регіонального розвитку присвячені роботи: Амоші О., Балян А., Беленького П., Бройде З., Будкіна В., Гейця В., Данилишина Б., Долішнього М., Зіня Є., Ілька І., Кіш Є., Колінько Н., Куценко В., Кушніренка О., Левковської Л., Лендсьел М., Луцишин Н., Луцишина П., Мира О., Мікули Н., Мокія А., Пили В., Поповкіна В., Рябініна Є., Студеннікова І., Топіхи В., Топчієва О., Урбана О., Фащевського М., Чернюк Л., Чумаченка М. та ін. Але невирішеними залишились теоретико-методологічні проблеми формування економічної, соціальної та інших складових транскордонного співробітництва в рамках єврорегіонів східного кордону України, що характеризуються певними особливостями розвитку.

Означене стало підставою для дослідження теоретико-методологічних, практичних проблем та регіональних особливостей розбудови транскордонного співробітництва та розробки рекомендацій з його вдосконалення, що і зумовило вибір теми, структуру та наукові підходи дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно із науково-дослідними темами Сумського національного аграрного університету Міністерства аграрної політики України, зокрема: «Вдосконалення національного менеджменту організацій в умовах розширення світогосподарських зв'язків України» (номер державної реєстрації 0104U009102), у рамках якої автором досліджено регіональні особливості розвитку транскордонного співробітництва в Україні; «Аналіз розвитку світового та вітчизняного аграрних ринків» (номер державної реєстрації 0108U003532), у процесі виконання якої оцінено стан і перспективи, запропоновано концептуальні положення розвитку транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону «Ярославна»; «Розвиток національного менеджменту за умов ринкових трансформацій та глобалізації економіки» (номер державної реєстрації 0108U000341), де здобувачем обґрунтовано шляхи вдосконалення інституційного забезпечення розвитку транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України на прикладі єврорегіону «Ярославна» та визначено перспективи його розвитку в умовах активізації ролі всіх зацікавлених сторін.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку транскордонного співробітництва в Україні з урахуванням регіональних особливостей.

Для досягнення поставленої мети визначені та вирішені такі основні завдання:

- поглибити сутність і зміст головних понять, що характеризують розвиток транскордонного співробітництва та функціонування єврорегіонів в Україні;

- визначити організаційні, інституційні та інформаційні основи розвитку та місце транскордонного співробітництва в регіональній політиці держави;

- дослідити стан і перспективи розвитку транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України в контексті регіональних особливостей областей держави та іноземних країн;

- обґрунтувати концептуальну модель управління розвитком транскордонного співробітництва на сході України та методику оцінки соціально-економічного розвитку прикордонних областей, що входять до складу єврорегіонів;

- розробити концептуальні засади вдосконалення інституційно-організаційного та науково-методичного забезпечення розвитку транскордонного співробітництва на сході України;

- обґрунтувати перспективи розбудови транскордонної співпраці під впливом активізації ролі всіх зацікавлених сторін (на прикладі залучення представників громадських організацій, ЗМІ, ВНЗ, обласної державної адміністрації) на базі нової парадигми цього процесу.

Об'єктом дослідження є процеси формування, становлення та розвитку транскордонного співробітництва в контексті регіональних особливостей північно-східного кордону України.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних положень та прикладних основ формування регіональних особливостей розвитку транскордонного співробітництва України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є положення теорії регіональної економіки і ТС, менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, наукові праці закордонних та вітчизняних дослідників. Для реалізації поставлених завдань використані загальнонаукові та емпіричні методи: *індукції та дедукції* – для формування висновків щодо теоретичних аспектів розвитку ТС; *аргументації та абстрагування* – для обґрунтування та формування концепції розвитку ТС у рамках єврорегіону «Ярославна» та моделі її інституційного забезпечення, моделі стратегічного управління розвитком та реалізацією потенціалу ТС на рівні регіону; *аналізу і синтезу* – для генерації терміна *потенціал транскордонного співробітництва* прикордонного регіону, здійснення SWOT-аналізу єврорегіону «Ярославна»; *порівняння та індексний метод* – у процесі аналізу зовнішньоекономічної діяльності Сумської області; *методи соціологічного дослідження та експертних оцінок* – для визначення стану розвитку ТС у Сумській та Курській (Російська Федерація) областях.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, державні цільові програми, офіційні матеріали Державного комітету статистики України та Курської

області, Головних управлінь статистики та економіки Сумської обласної державної адміністрації та адміністрації Курської області, Міністерства економіки України, Сумської митниці, публікації періодичних видань, праці вітчизняних та зарубіжних учених і фахівців із досліджуваної проблеми, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання – обґрунтувати теоретико-методологічних та інституційні основи розвитку транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України та розробити практичні рекомендації з їх удосконалення.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження викладені в наступних положеннях:

уперше:

- обґрунтовано наукові засади транскордонного співробітництва та функціонування його основної форми – єврорегіонів, які включають: наукові підходи до формування транскордонних зв'язків (від неформальних та несистематичних контактів до рівня офіційного оформлення), методи державного регулювання розвитку та реалізації ТС, його потенціалу шляхом виокремлення групи методів прямої та непрямой дії, чинники розвитку транскордонного співробітництва (виділено мікро- та макрогрупи, що враховують впливи зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку цього процесу);

- розроблено модель розвитку транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України, партнерства влади і громади на основі розробленого концептуального положення спеціалізованої інституції із залученням усіх зацікавлених у розбудові транскордонного співробітництва сторін, що стало підставою для розробки нової парадигми розвитку транскордонної співпраці в єврорегіоні «Ярославна»;

удосконалено:

- зміст понятійного апарату транскордонного співробітництва шляхом виокремлення поняття *зацікавлені сторони*, що поєднує ті прошарки суспільства, одиниці, учасників, сторони, що беруть, потенційно будуть чи можуть брати участь у розвитку транскордонного співробітництва, тобто його учасників та суб'єктів;

- систему понять транскордонного співробітництва через введення категорії *потенціал транскордонного співробітництва регіону*, яка, на відміну від існуючих, поєднує в собі всю сукупність можливостей та резервів розвитку прикордонних регіонів, що потенційно може бути виявлена та реалізована у пріоритетних сферах їх стратегічного розвитку з метою покращення рівня життя населення та спільного розв'язання існуючих проблем через ефективний розвиток транскордонної співпраці між ними; перелік складових потенціалу транскордонного співробітництва, процес формування, розвитку та реалізації, схему системного аналізу формування та розвитку в прикордонному регіоні, фактори розвитку на кожному етапі процесу нагромадження потенціалу;

- методичні підходи до оцінки соціально-економічного розвитку прикордонних областей України, які входять до складу єврорегіонів, шляхом

визначення інтегрального показника по кожній з областей, що дає можливість порівняти стан їх соціально-економічного розвитку з погляду участі у транскордонній співпраці;

- систему принципів дослідження розвитку транскордонного співробітництва регіону, яку доповнено принципами комплексності і всебічності дослідження, історичної ретроспективи, ефективності та збалансованості розвитку регіону на основі реалізації наявного потенціалу ТС, тощо;

набули подальшого розвитку:

- механізми управління транскордонним співробітництвом у прикордонних регіонах, які враховують особливості північно-східного кордону, шляхом розробки моделі стратегічного розвитку ТС у Сумській області за умови застосування авторської моделі розвитку ТС на північно-східному кордоні України, партнерства влади і громади;

- теоретичні засади транскордонного співробітництва через введення до нього поняття потенціалу ТС з його змістовим комплексом;

- концептуальні підходи до системи державної регіональної політики шляхом розробки схеми комплексного системного управління реалізацією потенціалу транскордонного співробітництва, концепції управління його розвитком на основах соціального партнерства, алгоритму оцінки результативності такого управління та схеми системного аналізу формування й розвитку транскордонної співпраці в регіоні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методичних засад розвитку продуктивних сил та регіональної економіки, практичних рекомендацій з розвитку транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України з урахуванням його регіональних особливостей.

Матеріали дослідження використовуються органами регіонального управління економіки, АПК та у справах молоді та спорту Сумської області з метою підвищення ефективності розвитку транскордонного співробітництва, а також вищими навчальними закладами в навчальному процесі.

Результати дисертаційного дослідження знайшли практичне впровадження у роботі Головного управління економіки при розробці програм економічного та соціального розвитку Сумської області у 2007, 2008 та 2009 роках, проекту обласної програми розвитку ТС на 2009–2014 роки, підготовці засідання Ради єврорегіону «Ярославна» та Сумсько-Курської робочої групи 6 травня 2009 року (довідка № 03-03/1658 від 30.09.2009 р.); Головного управління АПК Сумської обласної державної адміністрації при розробці Пропозицій щодо перспективних напрямів розвитку ТС Сумської області України з Курською областю РФ у рамках єврорегіону «Ярославна» (довідка № 01-01/1171 від 10.07.2009 р.); Управління у справах молоді та спорту Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 2682/11-01 від 31.12.2009); у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Міжнародний менеджмент», «Менеджмент ЗЕД», «Проблеми євроатлантичної інтеграції України» (акт

№ 1144/1 від 27.04.2009 р.), Курської державної сільськогосподарської академії імені професора І.І. Іванова (довідка № 01-12/1967 від 10.12.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено науковий підхід до визначення регіональних особливостей розвитку транскордонного співробітництва та розроблено пропозиції з удосконалення цього процесу на північно-східному кордоні України. Всі одержані наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті висновки та ідей, які належать особисто дисертанту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях, конгресах та семінарах: «Проблеми сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі та шляхи їх вирішення» (м. Белгород, РФ, 2006 р.), «Аграрний форум 2006» (м. Суми, 2006 р.), «Україна – сільське господарство – СОТ: теорія і практика» (м. Миколаїв, 2007 р.), «Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів» (м. Чернівці, 2008 р.), «Державне управління та самоврядування» (м. Харків, 2008 р.), «Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (м. Тернопіль, 2008 р.), «Європейська і євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво» (м. Луцьк, 2008 р.), «Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки України» (у рамках розробки Стратегії розвитку України на період до 2010 року) (м. Тернопіль, 2008 р.), «Європейська наука ХХІ століття – 2009» (м. Пшемишль, Чехія, 2009 р.), «Глобалізаційно-інтеграційні процеси соціально-економічного розвитку країни» (м. Харків, 2009 р.), «Інноваційні аспекти транскордонного співробітництва» (Білорусія, м. Мінськ, 2009 р.), «Аграрний форум-2009» (м. Суми, 2009 р.), «Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки: погляд молодих учених» (м. Курськ, РФ, 2009 р.), «Українсько-російське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва» (м. Харків, квітень 2010 р.), «Соціально-економічні проблеми розвитку муніципальних утворень» (м. Нижній Новгород, РФ, 2010 р.) та наукових конференціях студентів, аспірантів та викладачів СНАУ (м. Суми, 2005–2009 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано у 19 наукових працях загальним обсягом 7,75 друк. арк., з яких 1 – одноосібна брошура, 1 – колективна монографія, 7 статей у наукових фахових виданнях, 8 – у матеріалах наукових конференцій, 2 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 203 стор. комп'ютерного тексту, у тому числі 15 таблиць і 36 рисунків, з них 4 займають усю площу сторінки. Список використаних джерел із 189 найменувань займає 22 стор., 35 додатків – 75 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтована актуальність теми, сформульовані завдання дослідження, визначені його предмет, об'єкт, методична основа і методи, розкриті наукова новизна та практична цінність дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва» розглянуто суть понятійного апарату транскордонного співробітництва, форми та систему чинників його розвитку, ідентифіковано сторони, залучені до цього процесу; визначено його місце в регіональній економіці країни, основні засади та інструменти державної підтримки транскордонної співпраці в Україні, особливості джерел фінансування; здійснено аналіз проблем проектної діяльності в рамках єврорегіонів. На основі дослідження актуальних розробок визначено напрями ТС, його місце в регіональній політиці держави та методи регулювання.

У результаті аналізу існуючого понятійного апарату автором запропоновано застосування категорії *зацікавлені сторони* для означення прошарків суспільства, учасників, сторін, що беруть або потенційно будуть чи можуть брати участь у розвитку ТС, яке, по суті, поєднує поняття суб'єктів та учасників ТС, визначених законодавчо. До таких відносимо: регіональні та місцеві органи влади обласного, районного рівнів та органи самоврядування територіальних громад місцевого рівня, представників бізнесу та громадського сектора, ВНЗ, ЗМІ, активну молодь, поєднання зусиль яких дасть більший ефект, ніж робота лише владних структур.

У контексті проведеного автором дослідження передумов та сучасного стану функціонування єврорегіонів на східному кордоні України, аналізу вітчизняної наукової літератури виокремлено систему чинників, що впливають на розвиток ТС: мікро- та макрочинники, які діють у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Державна регіональна політика України полягає в організаційних, правових та економічних заходах у сфері регіонального розвитку країни. На основі досліджень виділено прямі (державні й регіональні цільові програми, фінансування досліджень ТС, підготовка кваліфікованих фахівців тощо) та непрямі (диференційована податкова політика на територіях транскордонних угод та утворень, гнучка амортизаційна політика тощо) методи державного регулювання реалізації та розвитку ТС, його потенціалу.

Розроблено концептуальну модель управління розвитком ТС на чотирьох рівнях суспільства (рис. 1): держави (макросередовище), прикордонного регіону (мезосередовище), підприємства та громади (мікросередовище), адаптовану для східного кордону України. Запропонована модель визначає основи, на яких відбуватиметься таке управління, а також перелік необхідних умов для його ефективності на кожному рівні. Передбачається формування трирівневої ієрархічної системи управління розвитком ТС у державі, удосконалення якої стане елементом організаційного забезпечення реалізації стратегії транскордонного розвитку на макрорівні.

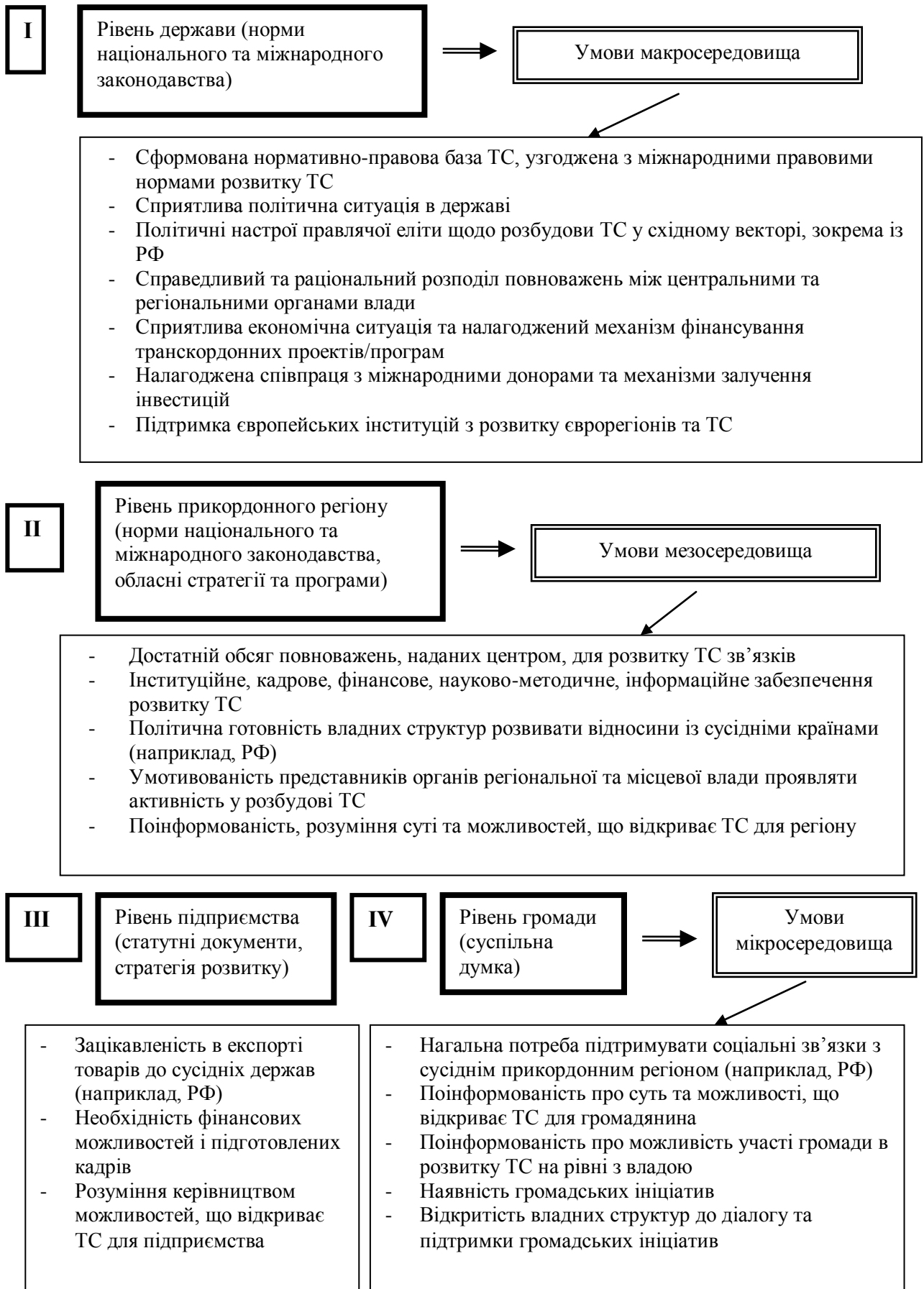

Рис. 1. Концептуальна модель управління розвитком ТС на різних рівнях суспільства на східному кордоні України (на основі власних досліджень)

Зазначено, що в ідеалі контроль має здійснюватися не лише на двох класичних владних рівнях, а і з боку місцевої територіальної громади, яка повинна бути активним учасником розвитку ТС.

На основі порівняльного аналізу формалізованих та неформалізованих транскордонних зв'язків виявлено три етапи їх формування, які демонструють збільшення кількості та рівня офіційно залучених до ТС сторін, що зумовить зростання ефекту такої співпраці.

Допоміжними в цьому процесі можуть бути спеціалізовані інституціональні утворення: інститути ТС, інформаційні центри, агенції регіонального розвитку, що вже набули популярності в Україні.

У другому розділі «Аналіз регіональних особливостей розвитку транскордонних зв'язків регіону (на прикладі Сумської області)» здійснено аналіз економічної складової транскордонної співпраці Сумської області з Курською (РФ). У результаті аналізу ТС у рамках євро регіону «Ярославна» визначено, що чільне місце посідає саме економічна сфера – розвиток зовнішньоекономічної діяльності з російськими партнерами. Загальний аналіз зовнішньої торгівлі області показує, що 2008 року досягнуто найбільших результатів за всі п'ять років співпраці та постійної тенденції значного зростання обсягів експорту й імпорту. Позитивне сальдо торговельного обороту 2009 року в той час, коли в Україні воно від'ємне, свідчить про значний експортний потенціал регіону. В імпортних надходженнях переважають товари з країн ЄС та Російської Федерації. Згідно з матеріалами управління інвестиційної та зовнішньоекономічної політики Головного управління економіки Сумської обласної державної адміністрації, Комітету Адміністрації Курської області з розвитку зовнішніх зв'язків та Сумської митниці, частка російських партнерів у зовнішньоторговельному обороті Сумської області 2009 р. становила 43,3%. Зовнішньоторговельний оборот з Курською областю (рис. 2) дорівнював 32,4 млн. дол. США, що на 13,7% більше, ніж 2008 року. Експортно-імпортні операції здійснювали 23 суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності Сумської області.

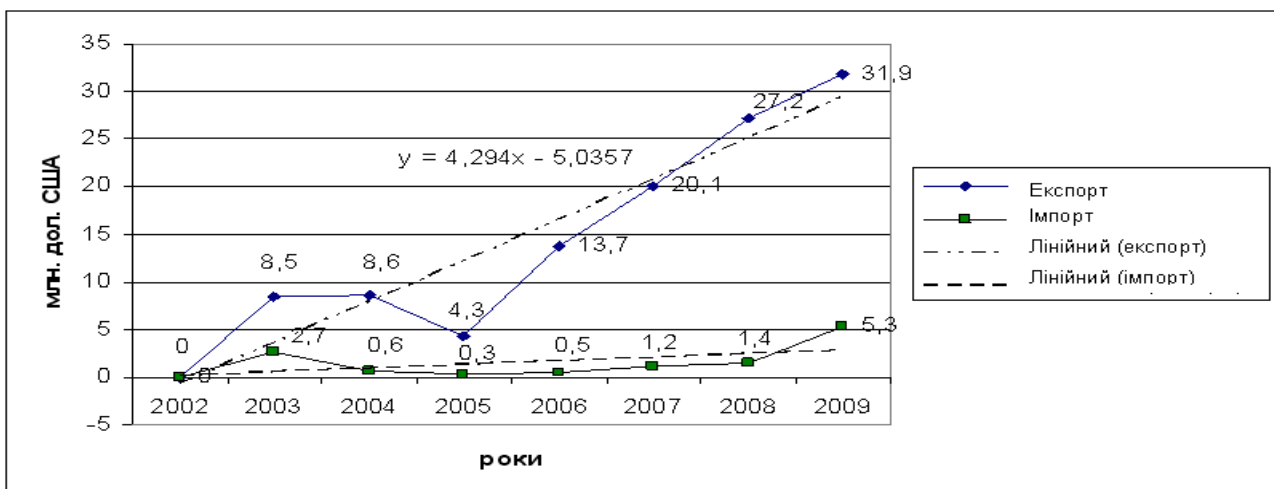

Рис. 2. Динаміка обсягів експорту та імпорту Сумської області України з Курською областю РФ у 2002–2009 рр. (власні розробка та розрахунок)

Дослідивши досвід функціонування єврорегіонів у Європі, виявлено, що найбільше розвиваються транскордонні утворення, що отримують фінансові вливання з міжнародних фондів. Результати аналізу ситуації в Україні показують, що активність економічних процесів у вітчизняних єврорегіонах розвивається більше завдяки віддачі від зовнішньоекономічної діяльності. Виявлено суттєві диспропорції показників розвитку єврорегіонів на сході та заході країни, що в цілому характеризують регіональні особливості ТС.

Аналіз даних, які опосередковано характеризують розвиток єврорегіону на території прикордонної області, дає можливість зробити висновок, що наразі в Україні ТС здійснює незначний вплив на розвиток регіону. Згідно з аналізом доступної інформації, єдиним джерелом інформації щодо розвитку єврорегіону «Ярославна» є матеріали Головного управління економіки Сумської обласної державної адміністрації та Інтернет-джерела.

Реальні показники ТС за роки існування єврорегіону декларують лише ті сфери транскордонних зв'язків, які ініціативні представники суспільства розвивали та розвивають і без офіційної підтримки. Єдиним досягненням «Ярославни» за минулий рік стало набуття членства в АЄПР на правах спостерігача. Порівняльний аналіз стану соціально-економічного розвитку Сумської та Курської областей за 2008 р. виявив, що Курська область менше орієнтована на залучення іноземного капіталу. В дисертаційній роботі зазначені основні чинники, що перешкоджають розвитку торговельно-економічної складової транскордонної співпраці областей.

У третьому розділі «Наукові напрями вдосконалення транскордонного співробітництва на північно-східному кордоні України» розглянуто категорію *потенціал ТС*, вітчизняний та закордонний досвід розвитку ТС, шляхи його інституційного забезпечення та перспективи розвитку під впливом активізації всіх зацікавлених сторін. Запропоновано поняття *потенціал ТС регіону* як усїєї сукупності можливостей та резервів розвитку прикордонних регіонів, що потенційно може бути виявлена та реалізована у пріоритетних сферах їх стратегічного розвитку з метою покращення рівня життя населення та спільного розв'язання існуючих проблем через ефективну транскордонну співпраці між ними. Основними його складовими визначено ті потенційні сфери, співробітництво в яких між двома конкретними сусідніми прикордонними регіонами може мати позитивні результати. Доведено, що місце ТС у регіональному розвитку визначається саме його потенціалом, який є головним у системі характеристик прикордонного регіону. Сукупність потенціалів прикордонних регіонів формує потенціал транскордонного співробітництва держави в цілому.

Розглянуто процес формування, розвитку та реалізації потенціалу ТС регіону в контексті необхідних для цього умов. У роботі розроблено алгоритм оцінки результативності управління потенціалом ТС, основним в якому є обґрунтування цілей та факторів, що будуть індикаторами цільової спрямованості управління. Визначені цілі повинні підкріплюватися для кожної

зі сфер ТС науково обґрунтованими рішеннями, а ефективність реалізації таких рішень стане очевидною за позитивними результатами по всіх показниках розвитку регіону.

Розроблено схему системного аналізу формування та розвитку потенціалу ТС у прикордонному регіоні, що ґрунтується на наукових (теоретичні основи предмета та методологічні засади досліджень) і практичних (стратегічне управління та процеси фінансування й розвитку ТС) фундаментальних принципах. Поєднання цих двох інструментів дало змогу виявити чинники впливу на формування та розвиток потенціалу ТС регіону, які, власне, і визначають напрями співпраці з партнерською стороною: соціально-економічні, економічні, соціально-демографічні, правові, екологічні.

На основі результатів аналізу розвитку єврорегіону «Ярославна» та експертного опитування (залучено 149 експертів з української сторони та 46 – із російської, серед яких учені, науковці, управлінці, керівники та спеціалісти державної та виробничої сфери, студенти старших курсів ВНЗ) запропоновано вдосконалення інституційного забезпечення ТС шляхом створення нового спеціалізованого утворення для роботи над акумуляцією та поширенням необхідної інформації, формуванням іміджу єврорегіону, відповідного кадрового забезпечення. Це стало підґрунтям для авторської моделі стратегічного управління розвитком та реалізацією потенціалу ТС на рівні регіону. При цьому важливим є врахування всіх зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на стратегію регіонального розвитку.

За результатами проведеного SWOT-аналізу виявлено, що існує чимало слабких сторін і загроз для розвитку потенціалу ТС між Сумською та Курською областями. Ураховуючи важливість формування громадянського суспільства та його роль у розв'язанні регіональних проблем ТС, запропоновано модель розвитку ТС, що ґрунтується на посиленні взаємодії та партнерства влади і громади (рис. 3).

Виходячи з ролей та функцій у суспільстві кожної зацікавленої сторони, серед повноважень обласних державних адміністрацій, крім інших, у моделі виокремлено контроль, планування, а головне – зіставлення місцевих ініціатив, що надходять від системи переробної, яка співпрацює з підсистемою забезпечення, із загальнонаціональною стратегією та політикою, а також європейськими тенденціями і стратегіями, власними, обласними планами та ресурсами. Відтак, майже на кожному етапі прийняття та реалізації рішень щодо реалізації ТС в єврорегіоні може брати участь певна зацікавлена сторона. Важливо, що це не лише дасть можливість зняти додаткове навантаження з обласної адміністрації, а й зробить збір та обробку актуальної інформації, прийняття рішення більш ефективними, а головне – кадрово та науково обґрунтованими.

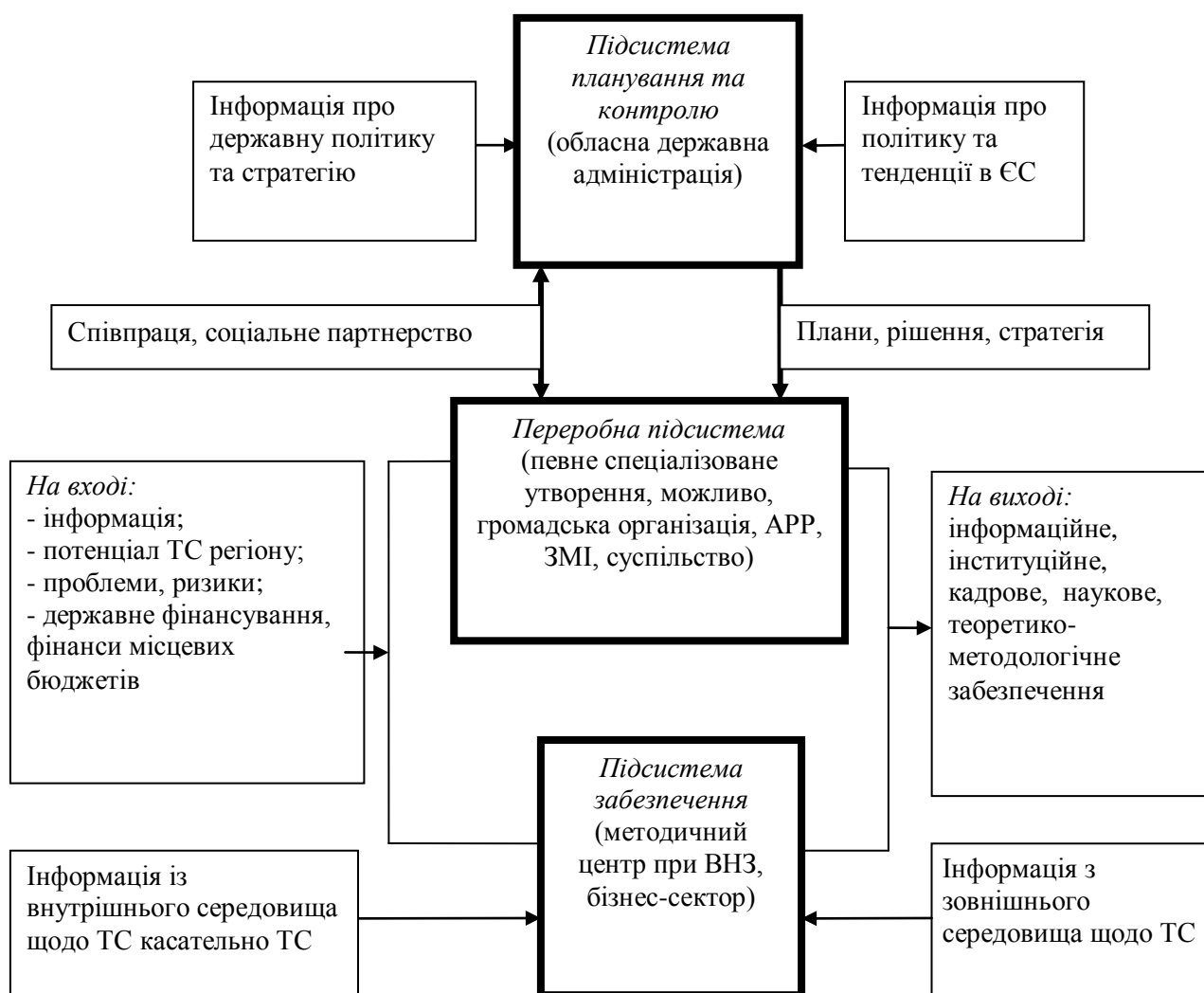

Рис. 3. Модель розвитку ТС партнерства влади та громади
(на основі власних досліджень)

Розроблено методику розрахунку інтегрального показника стану соціально-економічного розвитку прикордонних областей України, що входять до складу єврорегіонів ($Y_{\text{інтегр}}$), за формулою:

$$Y_{\text{інтегр}} = X_1 \times X_2 \times X_3,$$

де $X_{1,2,3} = \frac{X_{\text{області}}}{X_{\text{України}}}$; розраховується для кожної обраної області;

X_1 – розрахунковий показник для валового регіонального продукту на одну особу;

X_2 – для обсягу прямих іноземних інвестицій на одну особу;

X_3 – для зовнішньоторговельного обороту на одну особу.

Так, розрахунки показують, що найкращий стан соціально-економічних даних в Одеській області, а найгірший – у Чернівецькій. Згідно із графічним ранжуванням результатів, наступними за рівнем розвитку є Харківська та Волинська області (рис. 4, 5).

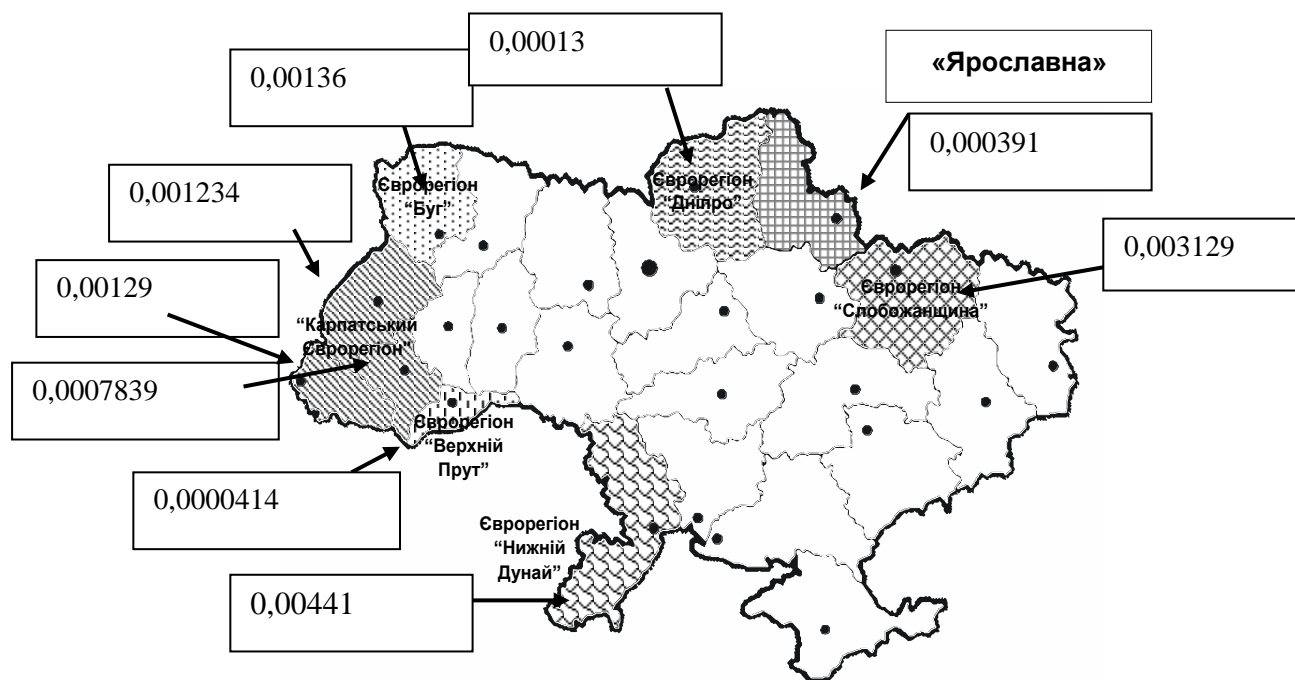

Рис. 4. Картограма прикордонних областей України, що входять до складу свореґіонів, за інтегральним показником соціально-економічного розвитку, 2008 рік (на основі власних досліджень)

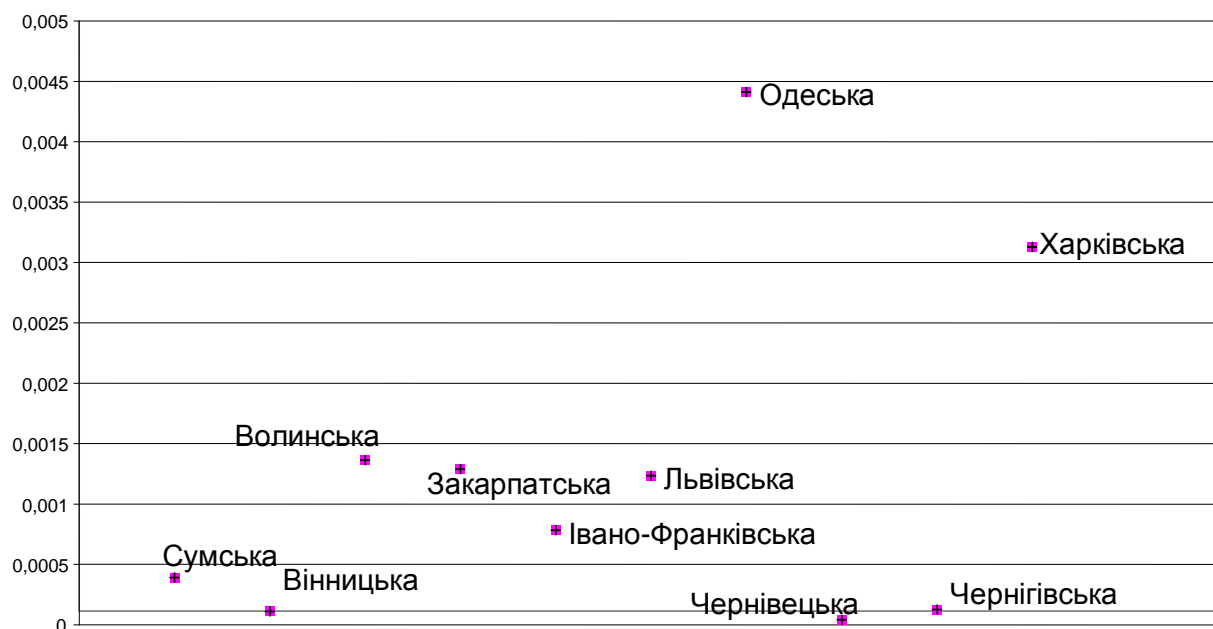

Рис. 5. Ранжування прикордонних областей України зі складу свореґіонів за інтегральним показником соціально-економічного розвитку, 2008 р. (на основі власних досліджень)

Ураховуючи проблеми ТС з огляду на регіональні особливості його розвитку, запропоновано нову парадигму розвитку ТС на східному кордоні України, зокрема на прикладі єврорегіону «Ярославна», яка, ураховуючи недоліки його функціонування в теперішньому часі, передбачає нову модель побудови відносин та вирішення завдань у його рамках.

Доведено, що поряд із нарощуванням економічної співпраці визначальним є вдосконалення інституційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення процесу функціонування досліджуваного єврорегіону. Ці завдання необхідно виконувати на основі збалансованості центральної та місцевої влади, а також взаємовідносин влади та громадськості через передачу певної частини повноважень спеціалізованому утворенню та формуванню методичного центру на базі одного з ВНЗ області. Обґрунтовано етапи переходу до нової моделі розвитку ТС між Сумською та Курською областями.

Перспективним напрямом розвитку ТС є залучення до цього процесу, крім усіх зацікавлених сторін, активної молоді. Апробацію запропонованих підходів здійснено шляхом утворення автором за власним проектом на базі Сумського НАУ Міжнародного літнього табору для студентів «Ближче один до одного», в якому взяло участь 10 студентів СНАУ та 10 – Курської ДСГА імені професора І.І. Іванова. За результатами проекту студенти отримали інформацію теоретичного та практичного характеру щодо єврорегіону «Ярославна», розробили ідеї проектів та виявили ініціативу створити молодіжну робочу групу при раді єврорегіону. Важливо, що до проекту залучено представників майже всіх потенційних зацікавлених у розвитку ТС сторін: ВНЗ, громадські організації (методична підтримка), органи влади (інформаційна сесія), ЗМІ.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведених досліджень розв'язано важливе науково-практичне завдання – розроблені теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва та практичні рекомендації щодо його вдосконалення.

1. На базі теоретичних засад та конкретного аналізу транскордонного співробітництва виявлено недостатність понять суб'єктів та учасників ТС, що нині застосовуються. Обґрунтовано поєднання їх у зацікавлені сторони, тобто ті прошарки суспільства, учасники, сторони, що беруть чи потенційно будуть/можуть брати участь у розвитку ТС. Дослідження передумов та сучасного стану функціонування єврорегіонів на східному кордоні України дало підстави поєднати чинники їх розвитку в макро- та мікрогрупи, а серед методів державного регулювання реалізації та розвитку ТС, його потенціалу виокремити прямі та непрямі методи. Розроблено також систему принципів дослідження розвитку ТС.

2. Запропоновано концептуальну модель управління розвитком ТС на чотирьох рівнях суспільства, адаптовану для східного кордону України, що визначає основи, на яких відбуватиметься означене управління, а також перелік передумов для його ефективності на кожному рівні. На базі порівняльного

аналізу формалізованих та неформалізованих транскордонних зв'язків виділено три етапи їх формування, які демонструють зростання кількості та рівня офіційно залучених до ТС сторін, що забезпечує підвищення ефекту такої співпраці.

3. Доведено, що місце ТС у регіональному розвитку визначається саме його потенціалом, а головною характеристикою рівня розбудови прикордонного регіону є потенціал ТС. Сукупність потенціалів прикордонних регіонів формує потенціал транскордонного співробітництва держави в цілому. Обґрунтовано доцільність введення цих понять до предмета теорії ТС з його змістовим комплексом, що логічно пов'язано з суттю чинників розвитку цього процесу. Виокремлено складові потенціалу ТС, які є окремими сферами народногосподарського комплексу прикордонного регіону і вимагають участі органів влади в управлінні та фінансуванні.

4. Запропоновано алгоритм оцінки результативності управління потенціалом ТС з метою визначення результативності заходів органів державної влади з управління реалізацією та розвитком потенціалу ТС. Запропоновано спрощену схему системного аналізу формування та розвитку потенціалу ТС у прикордонному регіоні, що ґрунтується на врахуванні наукових та практичних фундаментальних принципів. Поєднання цих двох інструментів дає змогу виявити чинники впливу на формування та розвиток потенціалу ТС регіону, які, власне, і визначають напрями співпраці з партнерською стороною.

5. У зв'язку з недостатністю статистичних даних щодо ТС з метою дослідження його розвитку в конкретному регіоні країни автор опрацьовує та апробовує специфічні методи та методики вивчення (експертний метод, SWOT-аналіз, опосередковані показники) соціально-економічного розвитку транскордонного регіону. За результатами проведеного SWOT-аналізу та експертного опитування виявлено, що існує чимало слабких сторін і загроз для розвитку потенціалу ТС між Сумською та Курською областями. Ураховуючи важливість формування громадянського суспільства та його роль у розв'язанні регіональних проблем ТС, запропоновано модель розвитку ТС, що ґрунтується на посиленні взаємодії та партнерства влади і громади.

6. За результатами аналізу розвитку єврорегіону «Ярославна» та експертного опитування виявлено проблеми, що формують передумови вдосконалення його інституційного забезпечення шляхом створення нового спеціалізованого утворення для роботи над акумуляцією та поширенням необхідної інформації, функціями формування іміджу єврорегіону, відповідним кадровим забезпеченням. Запропоновано модель стратегічного управління розвитком та реалізацією потенціалу ТС на рівні регіону та модель розвитку ТС через партнерство влади і громади. У рамках останньої розроблено алгоритм взаємодії зацікавлених сторін у процесі розвитку ТС, в якому майже на кожному етапі прийняття та реалізації рішень щодо реалізації ТС, крім органів влади, може брати участь певна зацікавлена сторона. Модель стратегічного управління розвитком та реалізацією потенціалу ТС на рівні регіону детально описує цей процес – від підготовчого етапу аналізу всіх вхідних даних до етапів

прийняття та реалізації стратегічних рішень з управління розвитком та реалізацією потенціалу ТС регіону.

7. Запропоновано методичний підхід до оцінки соціально-економічного розвитку за допомогою інтегрального показника, що дає змогу порівняти соціально-економічний стан прикордонних областей, які входять до складу єврорегіонів, що опосередковано описує стан розвитку в них транскордонного співробітництва, та виявити регіональні особливості його розвитку. Розрахунки показують, що найкращий стан соціально-економічних даних спостерігається в Одеській області, наступними за рівнем розвитку стоять Харківська та Волинська області. Такі висновки є показовими для підтвердження основної гіпотези дисертаційного дослідження: як західні, так і східні прикордонні області України мають дійсний потенціал для розбудови транскордонної співпраці.

8. Розроблена модель розвитку ТС у Сумській області на найближчий рік після формування спеціального утворення та методичного центру за елементами їх спільної роботи, функціями, завданнями та прогнозованими якісними та кількісними результатами. На основі цього обґрунтована нова парадигма розвитку ТС у рамках єврорегіону «Ярославна», а за аналогією – і на всьому північно-східному кордоні України, яка заснована на новій моделі побудови відносин та вирішенні проблеми в рамках досліджуваного утворення, а також етапи переходу до неї.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та брошури:

1. Замора О.М. Управління потенціалом транскордонного співробітництва регіону / О.М. Замора, Л.І. Михайлова // Національний менеджмент організацій: інтеграційний вимір: [монографія]. – Суми: Козацький вал, ВАТ «Сумська обласна друкарня», 2009. – С. 163–185. *Особистий внесок: поглиблено понятійний апарат транскордонного співробітництва.*

2. Замора О.М. Концептуальні засади розвитку транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону «Ярославна» / О.М. Замора. – Суми: Мрія-1 ТОВ, 2009. – 40 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

3. Замора О.М. Регіональні особливості впровадження євроінтеграційних пріоритетів України / Л.І. Михайлова, Л.Л. Борисова, О.М. Замора // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Ч. 4. – Донецьк, 2007. – С. 1602–1607. *Особистий внесок: здійснено аналіз розвитку транскордонного співробітництва в Україні та за кордоном.*

4. Замора О.М. Єврорегіони як інструмент розбудови транскордонного співробітництва в контексті інтеграції України до СОТ / Л.І. Михайлова, О.М. Замора // Вісник аграрної науки Причорномор'я: наук.-теорет. фах. жур. –

Миколаїв, 2007. – С. 49–53. *Особистий внесок: проаналізовано потенціал євро регіону в розбудові транскордонного співробітництва в економіці.*

5. Замора О.М. Інформаційне забезпечення ефективного розвитку транскордонного співробітництва / О.М. Замора // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці, 2008. – Вип. 2. – С. 98–104. – (Серія «Економічні науки»).

6. Замора О. М. Баланс влади «регіон–центр» в розвитку і реалізації потенціалу транскордонного співробітництва / О. М. Замора // Управління розвитком: зб. наук. робіт. – Харків: ХНЕУ, 2009. – С. 58–59.

7. Замора О.М. Теоретичні основи нагромадження потенціалу транскордонного співробітництва прикордонного регіону / О. М. Замора // Науковий вісник Полтавського НТУ ім. Ю. Кондратюка. – 2009. – № 3 (22). – С. 32–37. – (Серія «Економіка і регіон»).

8. Замора О.М. Стан розвитку транскордонного співробітництва в Сумській області / О.М. Замора // Вісник СНАУ. – 2009. – № 12 (38). – С. 80–88. – (Серія «Економіка та менеджмент»).

9. Замора О.М. Проблеми конкурентоспроможності транскордонного регіону в Україні / Т.В. Хворост, О.М. Замора // Вісник СНАУ. – 2010. – № 6/2 (42). – С. 56–62. – (Серія «Економіка і менеджмент»).

Матеріали наукових конференцій:

10. Замора О.М. Розвиток транскордонного співробітництва як чинник євроінтеграційного поступу України / О.М. Замора // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (2008 р.) / Тернопільський нац. економ. ун-т. – Тернопіль, 2008. – С. 18–20.

11. Замора О.М. Передумови та перспективи розвитку транскордонного співробітництва України та Російської Федерації (на прикладі Сумської області) / О.М. Замора // Європейська і євроатлантичні інтеграція та транскордонне співробітництво: зб. наук. праць за матеріалами V міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців, 15–16 трав. 2008 р. Т. 2 / Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – С. 79–81.

12. Замора О.М. Інформаційне забезпечення ефективного розвитку транскордонного співробітництва / О.М. Замора // Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів: зб. тез доповідей за матеріалами XVII міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2008 р. – Чернівці, 2008. – С. 363–365.

13. Замора О.М. Євро регіони в розвитку транскордонного співробітництва / О.М. Замора // Матеріали наук.-практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів, 8–25 квіт. 2008 р., Суми. Ч. 2 / М-во аграр. політики, Сумськ. нац. аграр. ун-т. – Суми: Сумський НАУ, 2008. – С. 89–90.

14. Замора О.М. Транскордонне співробітництво як одна з можливостей України на шляху до економічного успіху / Замора О.М. // Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки України: матеріали II наук.-практ. семінару з

міжн. участю (у рамках розробки Стратегії розвитку України на період до 2010 року) / ТНЕУ. – Тернопіль, 2008. – С. 83–84.

15. Замора О.М. Новая модель развития трансграничного сотрудничества в рамках еврорегиона «Ярославна» / О.М. Замора // Европейська наука ХХІ сторіччя – 2009: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 7–15 трав. 2009, Пшемишль. – Przemysl: Nauka i studia, 2009. – С. 47–51.

16. Замора О.М. К вопросу развития трансграничного сотрудничества на северо-восточной границе Украины / О.М. Замора // Инновационные аспекты трансграничного сотрудничества: материалы II междунар. науч.-практ. конф., 2009 г., Минск / Белорусский национальный технический университет. – Минск: БНТУ, 2009. – С. 234–238.

17. Замора О.М. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва в умовах розвитку трансграничного співробітництва / О.М. Замора, К.М. Захаров // Інноваційне розвиток аграрного сектора економіки: взгляд молодых ученых: материалы Междунар. науч.-практ. конф., 9–11 дек. 2009 р., Курск / Курская ГСХА им. Проф. И.И. Иванова – Курск: КГСХА, 2009. – С. 59–63.

Інші видання:

18. Замора О.М. Чинники розвитку транскордонного співробітництва в Україні (на прикладі Сумської області) / О.М. Замора // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Магістр, 2008. – Вип. 3 (22). – С. 318–321.

19. Замора О.М. Потенціал транскордонного співробітництва в системі соціально-економічних категорій / О.М. Замора // Наука і методика: зб. наук.-метод. праць. – 2008. – № 16. – С. 98–102.

АНОТАЦІЯ

Замора О.М. Регіональні особливості розвитку транскордонного співробітництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ, 2010.

У роботі досліджено регіональні особливості розвитку транскордонного співробітництва, здійснено його теоретико-методичне обґрунтування, розроблено прикладні механізми і концептуальні підходи до вдосконалення цього процесу в рамках єврорегіону «Ярославна».

Уперше обґрунтовано застосування поняття *зацікавлені сторони, потенціал транскордонного співробітництва регіону* та держави, розглянуто його складові, процес формування, розвитку та реалізації, визначено фактори розвитку на кожному етапі процесу нагромадження. У результаті аналізу розвитку транскордонних зв'язків у рамках єврорегіону «Ярославна» запропоновано вдосконалення інституційного забезпечення через партнерство влади і громади із залученням усіх зацікавлених сторін. Розроблено нову парадигму розвитку співпраці в єврорегіоні.

Удосконалено класифікацію методів державного регулювання транскордонної співпраці та її потенціалу, систему принципів дослідження розвитку в конкретному регіоні, класифікацію етапів розвитку транскордонних зв'язків, систему характеристик транскордонного регіону, класифікацію чинників розвитку та основи управління транскордонним співробітництвом у прикордонних регіонах України з урахуванням особливостей північно-східного кордону та систему державної регіональної політики, а також предмет теорії транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонний регіон, транскордонні зв'язки, євроінтеграція, потенціал транскордонного співробітництва регіону.

АННОТАЦІЯ

Замора О.М. Региональные особенности развития трансграничного сотрудничества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, Киев, 2010.

В работе исследованы региональные особенности развития трансграничного сотрудничества, проведено его теоретико-методическое обоснование, разработаны прикладные механизмы и концептуальные подходы к совершенствованию этого процесса в рамках еврорегиона «Ярославна».

Усовершенствован понятийный аппарат предмета *трансграничное сотрудничество*. Впервые обосновано использование понятия *заинтересованные стороны развития трансграничного сотрудничества*, *потенциал трансграничного сотрудничества региона* и государства, рассмотрены его составляющие, процесс формирования, развития и реализации, определены факторы развития на каждом этапе процесса аккумуляции. Проанализировано состояние развития трансграничных связей в рамках еврорегиона «Ярославна», в результате чего предложено совершенствование институционального обеспечения в рамках модели развития трансграничного сотрудничества на северо-восточной границе Украины через партнерство власти и общества на основе разработанной концепции специализированного образования с привлечением всех заинтересованных сторон. На этом основании разработана новая парадигма развития трансграничного сотрудничества в еврорегионе.

Усовершенствовано классификацию методов государственного регулирования реализации и развития трансграничного сотрудничества и его потенциала, систему принципов исследования развития трансграничного сотрудничества конкретного региона, классификацию этапов развития трансграничных связей, систему характеристик трансграничного региона, классификацию причин развития трансграничного сотрудничества, основы управления трансграничным сотрудничеством в приграничных регионах Украины с учетом особенностей северо-восточной границы, систему

государственной региональной политики, а также предмет теории трансграничного сотрудничества.

Проанализированы тенденции институционализации трансграничного сотрудничества в рамках еврорегионов стран ЕС и на западной границе Украины, в результате чего выявлены региональные особенности его развития. Произведен анализ развития трансграничных связей в рамках еврорегиона «Ярославна», в результате чего предложено совершенствование институционального обеспечения в рамках модели развития трансграничного сотрудничества на северо-восточной границе Украины через партнерство власти и общества на основе разработанных концептуальных подходов специализированного образования с привлечением всех заинтересованных сторон. Исходя из этого разработана новая парадигма развития трансграничного сотрудничества в еврорегионе. С целью совершенствования методических подходов оценки социально-экономического развития приграничных областей Украины, которые входят в состав еврорегионов, предложен интегральный показатель, который позволяет сравнить их социально-экономическое состояние с точки зрения участия в трансграничном сотрудничестве.

В диссертационной работе получил дальнейшее развитие предмет теории трансграничного сотрудничества, а также система характеристик трансграничного региона через введение понятия потенциала трансграничного сотрудничества со всем разработанным смысловым комплексом.

Усовершенствована классификация методов государственного регулирования реализации и развития трансграничного сотрудничества и его потенциала через выделение методов прямого и непрямого действия, а также классификации этапов развития трансграничных связей от неформальных к формализованным и причин развития трансграничного сотрудничества.

Расширены система принципов исследования развития трансграничного сотрудничества конкретного региона путем введения специфического принципа эффективности и сбалансированности развития на основе реализации имеющегося потенциала трансграничного сотрудничества, а также основы его управления в приграничных регионах Украины с учетом особенностей северо-восточной границы.

Получили дальнейшее развитие концептуальные подходы к системе государственной региональной политики через разработку схемы комплексного управления реализацией потенциала трансграничного сотрудничества, алгоритма оценки результативности такого управления, концептуальных основ управления трансграничными связями на разных уровнях общества на базе социального партнерства.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, приграничный регион, трансграничные связи, евроинтеграция, потенциал трансграничного сотрудничества региона.

SUMMARY**Zamora O.M. Regional features of the cross-border cooperation development. – Manuscript.**

Thesis for the Candidate of Economic Science degree in specialty 08.00.05 – capacitive resources and regional economy. – Council for productive sources research of Ukraine of Ukraine NAS, Kiev, 2010.

The work offers research of regional features of cross-border cooperation, its theoretical and methodical grounds and development of applied mechanisms and conceptual approaches to improve it in terms of Yaroslavna Euroregion.

The work introduces for the first time the grounds to use the notion of “interested parties”, “potential of cross-border cooperation of the region” and of the state, gives a view on its components, formation process, development and implementation, defines development factors on each formation stage. Analysis of cross-border connections development within the Yaroslavna Euroregion provides improvement for institutional influence through partnership between government and society involving all interested parties. The work introduces new paradigm for cooperation development within the region.

The work offers improvement for methods of governmental regulation of cross-border cooperation and its potential, for system of research principles within certain region, for classification of cross-border connections development stages, for system of cross-border region characteristics, for classification of development factors and basics of cross-border management within near-border regions of Ukraine with regard to north-east border nature, for state policy system and the subject of cross-border cooperation theory.

Key words: cross-border cooperation, near-border region, cross-border connections, eurointegration, potential of cross-border cooperation of the region.

Підписано до друку 01.12.2010. Формат 60x84/16. Гарн. тип Таймс
Папір офсетний №1. Друк різнографічний. Ум. друк. ар. 0,9.
Обкл. вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Заказ № 211